

EQUIP

Onderzoek naar programma integriteit van EQUIP in het praktijkonderwijs

Imane Elboujdaini
3158705

Begeleider: Prof. Dr. D. Brugman
Tweede beoordelaar: MSc. P.E. Helmond

Juli 2010

Inhoudsopgave

Abstract	3
Inleiding	4
Morele ontwikkeling	5
Positive Peer Culture	6
EQUIP	7
Effectstudies	7
Huidige studie	9
Methode	10
Steekproef	10
Instrumenten	11
Procedure	14
Plan van analyse	15
Resultaten	16
Samenvatting van resultaten	22
Discussie	22
Literatuur	27

Abstract

This pilot-study was conducted to investigate the program implementation and effects of EQUIP on students' moral orientation and experience of the group culture in a prevocational secondary school. The study uses a pre-experimental design with a pre- and post-test. Participants were 40 students (aged $M= 13.17$, $SD=.50$ years). Paired t-tests were used to examine the change in moral orientation and the experience of group culture. Two groups were distinguished: a group with a relatively high and a group with low program integrity. The results show a reduction in the punishment-based orientation only for the group with low implementation quality. For the experience of group culture a reduction was found for getting help and support in all groups. For giving help and support an increase was found for the total group and the group with high implementation quality. Repeated measures analysis were used to examine whether the changes are related to the quality of the program implementation. No significant relation was found between the change in moral orientation, experience of group culture and implementation quality of EQUIP.

Samenvatting

De huidige pilot-studie betreft een onderzoek naar de programma integriteit en effecten van EQUIP op de morele oriëntatie en de beleving van de groeps cultuur in het praktijkonderwijs. Het onderzoek betreft een pre-experimenteel ontwerp met een pre- en post-test. De steekproef bestaat uit 40 leerlingen (leeftijd $M=13.17$, $SD= .50$ jaar). Paarsgewijze t-testen zijn gebruikt om de verandering in de morele oriëntatie en de beleving van de groeps cultuur te onderzoeken. Er is onderscheid gemaakt in twee groepen: een groep met een relatief hoge een groep met lage programma integriteit. De resultaten laten een afname zien in de daderoriëntatie voor de groep met lage programma integriteit. Voor de beleving van de groeps cultuur is in alle groepen een afname gevonden voor het krijgen van hulp en steun. Voor het geven van hulp en steun is een toename gevonden in de totale groep en de groep met hoge integriteit. Herhaalde metinganalyses zijn uitgevoerd om te onderzoeken of de veranderingen gerelateerd zijn aan de programma integriteit. Er wordt geen significante relatie gevonden tussen de verandering in morele oriëntatie, de beleving van de groeps cultuur en de programma integriteit van EQUIP.

Inleiding

Ongeveer 20% van de adolescenten in Nederland, in de leeftijd van 11 tot 16 jaar vertoont externaliserend probleemgedrag (Volleberg, van Dorsselaer, Monshouwer, Verdurmen, Van der Ende & Bermaher, 2002). Externaliserend probleemgedrag verwijst naar gedrag waarmee leeftijdsgebonden sociale grenzen overschreden worden. Deze term beslaat een breed spectrum van deviant gedrag, van licht grensoverschrijdend gedrag tot en met delinquent, anti-sociaal en agressief gedrag (Helsen, 2001). Wanneer het gedrag leidt tot het toebrengen van schade aan anderen door overtreding van sociale of morele normen is er sprake van antisociaal gedrag (Barriga, Morrison, Liao & Gibbs, 2001). Het vertonen van dergelijk gedrag op jonge leeftijd vormt een risicofactor en hangt samen met antisociaal gedrag op latere leeftijd (Brugman, 2008). Kinderen die externaliserend probleemgedrag vertonen worden vaker verworpen door leeftijdsgenootjes, hebben meer conflicten in de thuissituatie en lopen meer risico om verslaafd te raken en depressief te worden (Coie & Dodge, 1998).

Antisociaal gedrag, waaronder agressief gedrag, wijst op tekortkomingen in het moreel functioneren. Morele gebreken kunnen zich voordoen in het morele oordeel, het inlevingsvermogen, de morele emoties, consistentie in de morele identiteit en morele attitudes (Brugman, 2008). Dit veronderstelt dat een interventie gericht op het stimuleren van de morele ontwikkeling en inhalen van de achterstand, (het ontwikkelen van) externaliserend probleemgedrag tegen kan gaan.

EQUIP is een 'peer group' interventiemethode die onder andere intervineert op de morele ontwikkeling (Gibbs, Potter & Goldstein, 1995). Het leert jongeren verantwoordelijk te denken en handelen (Gibbs et al., 1995) en is mede gebaseerd op de 'positieve peer culture' (PPC of positieve groepscultuur) van Vorrath en Brendtro (1985). EQUIP is geschikt voor jongens en meisjes in de leeftijd van twaalf tot achttien jaar en wordt oorspronkelijk gebruikt in residentiële en ambulante settings. Sinds een aantal jaar is er tevens een aangepaste preventieve onderwijsvariant gericht op het voorkomen of terugdringen van probleemgedrag bij scholieren in het voortgezet onderwijs (Van der Velden, 2009). Verschillende scholen van voortgezet onderwijs maken hier gebruik van, waaronder praktijkscholen. Leerlingen in het praktijkonderwijs functioneren op een laag begaafd/ moeilijk lerend niveau en beschikken over een IQ van 80 of lager. Een lage intelligentie vormt een risicofactor voor delinquentie op latere leeftijd (Carr, 2006).

Dit is de eerste studie die onderzoekt hoe EQUIP bij deze jongeren wordt uitgevoerd en welke effecten het laat zien. Er zal zowel gekeken worden naar de programma integriteit van het

EQUIP programma als naar de effecten op de morele ontwikkeling en de positieve groeps cultuur.

Morele ontwikkeling

Volgens Kohlberg (1986) is de morele ontwikkeling onder te verdelen in zes stadia. In stadium 1 ligt de focus op straf en gehoorzaamheid: angst voor autoriteit en vermijding van straf zijn redenen om je moreel te gedragen. In stadium 2 verschuift de focus naar instrumentele zaken. De morele keuzes worden bepaald door het tevreden stellen van eigen behoeften in ruil voor het tevreden stellen van behoeftes van anderen. In het 3^e stadium staat de 'good boy/ good girl' oriëntatie centraal. Het behouden van affectie en goedkeuring van vrienden en familie motiveert tot goed gedrag. In stadium 4 is het van belang om de sociale orde te behouden. De plicht om te voldoen aan wetten en regels leidt tot aangepast gedrag. In stadium 5 is er sprake van een 'sociaal contract'. De nadruk ligt op eerlijke procedures om wetten te veranderen, individuele rechten te beschermen en in de behoefte van de meerderheid te voorzien. Tot slot is er stadium 6, waarin de oriëntatie ligt bij universeel ethische principes. Morele beslissingen worden geleid door universele principes die goed zijn voor de mensheid (Berk, 2003). De stadia worden in chronologische volgorde doorlopen, waarbij de mentale leeftijd voorop staat.

Stadium 3 is gebaseerd op sociaal inlevingsvermogen en duidt op een volwassen moraliteit (Gibbs, Basinger, Grime & Snary, 2007). Dit stadium is aanwezig gedurende de vroege adolescentie en is het meest voorkomende stadium in de late adolescentie (Gibbs et al., 2007). Volgens Kohlberg wordt delinquentie gemakkelijk moreel geaccepteerd in de lagere stadia (stadia 1 en 2) van de morele ontwikkeling (Stams, Dekovic, Brugman, Rutten, Van den Wittenboer, Tavecchio, Hendriks & Schijndel, 2008). De hogere stadia vormen eerder een buffer en zullen agressief, antisociaal en delinquent gedrag voorkomen (Stams et al., 2008). De meeste delinquente jongeren redeneren in de overgang tussen stadium 2 en 3. Uit hun argumentatie blijkt een oppervlakkig besef van gevoelens van schaamte en schuld (Ferguson, Brugman, Eyre & White, 2007; in Brugman, 2008). Brugman (2008) spreekt van een stadiumverschil van 1/3 bij delinquente jongeren ten opzichte van niet delinquente jongeren. Een zwakke of gebrekkige morele identiteit kan onvoldoende weerstand bieden aan impulsen tot antisociaal gedrag en kan antisociaal gedrag bewerkstelligen (Brugman, 2008). Hoffman (1991; Stams et al., 2008) beschouwt empathie als de kern van moraliteit. Dit zou namelijk het inlevingsvermogen in het slachtoffer aanspreken. De behoefte om moreel te handelen kan voort komen uit het cognitieve oordeel van een situatie (goed of fout), of uit een empathische

respons richting het slachtoffer (Stams et al., 2008). Dit laatste zal hier worden gedefinieerd als morele oriëntatie.

'Positive Peer Culture'

Het is algemeen bekend dat kwetsbare adolescenten meer risico lopen op het vertonen van deviant gedrag wanneer zij zichzelf associëren met leeftijdsgenoten die het zelfde gedrag vertonen (Dodge, Dishion & Lansford, 2006). Deze jongeren worden tegenwoordig door overheid, justitie, (medische) instellingen en onderwijs gescheiden van hun 'normale' leeftijdsgenoten en bij elkaar geplaatst in hiervoor speciaal ingerichte settings (Dodge et al., 2006). Interventies als behandelgroepen en speciale klassen waar jongeren met gedragsproblemen bij elkaar worden gebracht brengen mogelijk meer schade en zouden kunnen leiden tot een toename van delinquent gedrag (Brendtro, Mitchell & McCall, 2007). In residentiële instellingen bleek de groepsdruk van grotere invloed dan de behandeling (Lyman, Prentice-Dunn, Wilson & Taylor, 1989; in Nas, 2005). Vorrath en Brendtro (1985) ontwikkelden hiervoor het 'Positive Peer Culture' model (PPC model). PPC vergt wederzijds respect, verantwoordelijkheid van de jeugd en probleemoplossend denken (Brendtro et al., 2007). Het doel is jongeren bepaalde vaardigheden eigen te laten maken door hen te motiveren en te stimuleren om elkaar daarin te helpen (Nas, 2005). Door anderen hulp te bieden zouden de jongeren zelf ook geholpen worden in hun eigen probleem. Hierin staat een transformatie van een negatieve groepsdynamica centraal (Brendtro et al., 2007). Deze groepsdynamica zal hier worden gedefinieerd met groepscultuur. Met name in het onderwijs is veel vraag naar het PPC model. Schoolgeweld en pestgedrag komt veel voor. Een positief schoolklimaat kan dit tegengaan (Brendtro et al., 2007). Het schoolklimaat wordt sterk beïnvloed door gebruik van geweld en pestgedrag. Een aantal principes van de Positive Peer Culture kunnen het schoolklimaat optimaliseren. Dit zijn: wederzijds respect voor zowel leerlingen als docenten, contact of een band met een volwassene, probleem-oplossend denken, openheid en wederzijdse hulp aan leeftijdsgenoten (Brendtro et al., 2007). Uit onderzoek blijkt dat een PPC een positieve invloed heeft op schoolprestaties, morele ontwikkeling, zelfwaardering en pro-sociale waarden en houdingen, maar een negatief effect op afname van recidive (Nas, 2005). EQUIP is een 'peergroep' interventiemethode die gebaseerd is op het PPC model (Gibbs et al., 1995).

EQUIP

EQUIP beoogt jongeren verantwoordelijk te leren denken en handelen (Gibbs et al., 1995). De methode intervenueert op de *'Delays'*, *'Distortions'* en *'Deficiencies'*, ook wel de drie D's genoemd. Vertaald staan ze voor de achterstand in de morele ontwikkeling, cognitieve distorties of denkfouten en een gebrek aan sociale vaardigheden (Nas, 2005). Door sociaal gedrag te stimuleren en antisociaal gedrag te verminderen, probeert men de achterstanden in de genoemde ontwikkeling in te halen en het (ontwikkelen van) probleemgedrag tegen te gaan.

Het onderwijsprogramma richt zich op het creëren van een positief sociaal klimaat in de klas. Het biedt leerlingen de mogelijkheden om zich in een ander te verplaatsen en leert hen hun eigen denkfouten op te sporen en te corrigeren. EQUIP voor het onderwijs bestaat uit een aantal verschillende componenten. Omgaan met woede, morele keuze en sociale vaardigheden bijeenkomsten vormen tezamen het curriculum. Iedere component is opgebouwd uit tien bijeenkomsten van een lesuur. In de hulpverleningsversie bestaan hiernaast de wederzijdse hulpbijeenkomsten. Hierin krijgen jongeren de mogelijkheid om probleemsituaties in te brengen die zij zelf lastig vinden. Deze worden in de groep besproken, waarna er met elkaar wordt gekeken naar de gemaakte fouten en naar mogelijke oplossingen. Het EQUIP curriculum voorziet de jongeren en begeleiders van een gemeenschappelijke taal. Onverantwoordelijke gedragingen en gedachten of overtuigingen worden benoemd en vormen als het ware de leidraad door het curriculum. De onverantwoordelijke gedragingen worden 'probleemnamen' genoemd en bevatten: negatief zelfbeeld, geen rekening houden met je zelf, geen rekening houden met anderen, snel beledigd zijn, autoriteitsproblemen, anderen misleiden, anderen uitlokken, goed gelovig zijn, alcohol/drugs, stelen, liegen en baldadig zijn. De gedachten of overtuigingen worden 'denkfouten' genoemd. Dit zijn er vier, te weten; egocentrisme, anderen de schuld geven, goedpraten/verkeerd benoemen en uitgaan van het ergste. De denkfouten en probleemnamen komen iedere bijeenkomst terug met de bedoeling dat de jongeren de taal overnemen. Op deze wijze is het gemakkelijk voor de jongeren om de probleemgedragingen/ gedachten te herkennen, deze te benoemen en uiteindelijk te corrigeren, bij zichzelf en bij elkaar.

Effectstudies

In onderzoek komen interventies gericht op cognitie met een gedragstherapeutische basis naar voren als meest effectief (Landenberger & Lipsey, 2005). Deze interventies zouden tevens een positief effect hebben op recidive bij delinquente jongeren. EQUIP is een

cognitieve gedragsinterventie en zou daarmee een empirisch juiste basis hebben. EQUIP is van oorsprong Noord-Amerikaans en wordt in de Verenigde Staten en Canada al een aantal jaar toegepast. Leeman e.a. (1993) hebben onderzoek gedaan naar EQUIP bij delinquent jongens in de leeftijd van 15 tot 18 jaar in de VS. Zij hebben zich gericht op de sociale vaardigheden en het moreel oordelen. Ze hebben twee groepen, een experimentele en een controlegroep, met elkaar vergeleken en vonden een positief effect van EQUIP op de sociale vaardigheden maar geen effect op moreel oordelen. Na een half jaar bleek van de controlegroep het dubbele aantal jongeren te zijn gerecidiveerd ten opzichte van de EQUIP groep. Na een jaar tijd is dit aantal onder de controlegroep gestegen in tegenstelling tot de EQUIP groep waar het percentage recidivisten gelijk bleef.

Nas (2005) heeft onderzoek gedaan naar EQUIP in Nederland. In een quasi-experimentele studie met een voor- en nameting kijkt ze naar effecten van EQUIP op morele ontwikkeling, denkfouten, sociale vaardigheden en agressie bij adolescente jongens in justitiële jeugdinstellingen. Zij vond een grotere afname van denkfouten voor de experimentele groep dan voor de controlegroep. Zowel voor sociale vaardigheden als voor moreel oordelen wordt geen effect gevonden.

Van der Velden (2009) onderzocht de directe effecten van EQUIP voor het onderwijs op prevalentie van antisociaal gedrag, houding ten opzichte van antisociaal gedrag, denkfouten en moreel oordelen in een quasi-experimenteel onderzoek met controlegroep. Het EQUIP programma bleek gedeeltelijk succesvol in het jongeren leren om prosociaal te denken en handelen. Leerlingen in de interventie conditie rapporteerden een negatievere houding ten opzicht van antisociaal gedrag en een lagere mate van denkfouten na EQUIP vergeleken met leerlingen in de controlegroep.

Bij het vergelijken van de onderzoeksresultaten voor EQUIP in de Verenigde Staten met die in Nederland, blijkt EQUIP in de VS effectiever. Opvallend is dat in geen enkel onderzoek een effect op de morele ontwikkeling wordt gevonden.

Uit onderzoek blijkt dat de effectiviteit van een interventie gerelateerd is aan de programma integriteit (Durlak & DuPre, 2008; Landenberger & Lipsey, 2005) Een afname van programma-integriteit kan leiden tot een afname in de effectiviteit van een interventie. Wanneer een programma goed geïmplementeerd wordt, worden sterkere effecten bereikt dan wanneer die niet het geval is (Han & Weiss, 2005). De mate waarin EQUIP wordt geïmplementeerd zou mogelijk het verschil kunnen verklaren in de effecten die worden gevonden voor EQUIP in de VS en Nederland.

Huidig onderzoek

De huidige pilot-studie is in eerste instantie toegespitst op de programma integriteit van het EQUIP curriculum binnen het praktijkonderwijs. De onderzoeksvraag die hierbij gesteld wordt is: *1: Wat is de programma integriteit van het EQUIP curriculum?* Positieve resultaten zijn vaak behaald bij een uitvoering van rond de 60% van het oorspronkelijke programma (Durlak & DuPre, 2008). Daarom wordt verwacht de programma integriteit in het huidige onderzoek tenminste 60% bedraagt.

Dan richt het onderzoek zich op de morele ontwikkeling en in het bijzonder op de morele oriëntatie. Hieruit volgt de volgende onderzoeksvraag: *2: Is er sprake van verandering in de morele oriëntatie in de loop van deelname aan het EQUIP curriculum?* Het EQUIP curriculum bevat bijeenkomsten die gericht zijn op de morele keuze. De situaties die worden aangedragen kunnen beroep doen op zowel het cognitieve als het affectieve component, de morele oriëntatie. Uit onderzoek blijkt dat een hogere slachtofferoriëntatie leidt tot een hoger niveau van pro sociaal gedrag (Stams et al., 2008). EQUIP focust op de morele keuzes die men kan maken in verschillende situaties. De verwachting is daarom dat EQUIP de slachtofferoriëntatie versterkt. In het verlengde daarvan zou verwacht kunnen worden dat de daderoriëntatie daalt.

Vervolgens zal gekeken worden naar de groeps cultuur. EQUIP beoogt een cultuuromslag te bewerkstelligen. In bestaande onderzoeken naar EQUIP wordt hier echter nauwelijks naar gekeken. De onderzoeksvraag die hier gesteld wordt is: *3: Is er sprake van verandering in de beleving van de groeps cultuur in de loop van het EQUIP curriculum?* De groeps cultuur is lijkt enerzijds een voorwaarde te vormen voor het bereiken van een effect. Anderzijds is te verwachten dat de ontwikkeling van bepaalde vaardigheden tijdens het curriculum de groeps cultuur zal bevorderen. Peerinterventie methodes blijken een positieve invloed te hebben op schoolprestaties, morele ontwikkeling, zelfwaardering en pro sociale waarden en houdingen (Nas, 2005). Dit betekent dat er een wisselwerking zou ontstaan en een positieve vooruitgang in de beleving van de groeps cultuur verwacht kan worden.

Tot slot zal de relatie van programma integriteit met een eventuele verandering in de morele oriëntatie en de beleving van de groeps cultuur onderzocht worden. De onderzoeksvragen die hieruit volgen zijn: *4: Is er een relatie tussen de mate van programma integriteit en de verandering in de morele oriëntatie?* En *5: Is er een relatie tussen de mate van programma integriteit en de beleving van de groeps cultuur?* Gezien de relatie tussen integriteit en effecten van interventies, wordt verwacht dat groepen waar een hoge integriteit aan de orde is, de

positieve verandering in de morele oriëntatie en de beleving van de groeps cultuur het grootst zal zijn (Landenberg & Lipsey, 2005).

De pilot-studie betreft een pre-experimenteel ontwerp met een voor- en nameting en tussentijdse observaties.

Methodie

Steekproef

In totaal deden drie klassen mee, verdeeld over 5 'EQUIP groepjes'. Bij de verdeling van de leerlingen over de groepjes is de verdeling aangehouden die wordt gebruikt bij de praktijklessen. Dus de leerlingen die samen de praktijklessen volgden, zaten ook bij elkaar tijdens de EQUIPlessen. De eerste twee klassen bestonden beide uit zestien leerlingen die verdeeld zijn over vier EQUIPgroepen van acht leerlingen. Uit één groepje zijn echter twee leerlingen naar een andere school gegaan, waardoor de groep verder ging met zes leerlingen. De derde klas bestaat uit 10 leerlingen en vormt als zodanig ook een EQUIPgroep. In totaal deden er dus 40 leerlingen (leeftijd $M = 13.17$; $SD = .50$ jaren) mee waarvan 20 jongens (leeftijd $M = 13.15$; $SD = .59$ jaren) en 20 meisjes (leeftijd $M = 13.20$; $SD = .41$). De totale groep heeft een gemiddeld IQ van 73 met een standaarddeviatie van 6.43. Er zijn geen sexe verschillen. Het grootste gedeelte van de leerlingen is van allochtone afkomst (80%). Zie ook tabel 1. Iedere groep heeft één vaste trainer die vaak ook de mentor/coach van de groep is. Daarnaast is er een aantal co-trainers die de vaste trainer ondersteunt dan wel de training zelf geeft. Op één docente na zijn alle docenten in het zelfde schooljaar getraind tot EQUIP-trainer alvorens men ging beginnen met het curriculum.

Tabel 1. Gemiddelde en standaarddeviatie voor leeftijd, IQ en etniciteit van de participanten.

	Leeftijd		IQ		Etniciteit	
	M	SD	M	SD	Autochtoon	Allochtoon
Jongen	13.15	.59	74	5.59	(4) 20%	(16) 80%
Meisje	13.20	.41	72	7.15	(4) 20%	(16) 80%
Totaal	13.17	.50	73	6.43	(8) 20%	(32) 80%

Door het jaar heen is er een aantal leerlingen uit de groep gezet en in de Reboundklas geplaatst. Dit is een soort time-out klas voor leerlingen met gedragsproblemen. In de Rebound worden de EQUIPlessen, weliswaar niet in dezelfde groepssetting, gewoon voortgezet.

Daarom zijn deze leerlingen meegenomen in de steekproef. Aan het eind van het jaar is in één van de groepen een nieuwe leerling bijgekomen. Deze leerling is in een later stadium van het curriculum ingestroomd en heeft niet deelgenomen aan de voormeting. Deze leerling is niet meegenomen in de steekproef.

Pouwer is een school binnen het voortgezet onderwijs voor zeer moeilijk lerende kinderen. Leerlingen binnen het zogenoemde praktijkonderwijs functioneren op laag begaafd/ moeilijk lerend niveau en beschikken over een IQ van 80 of lager. Ook hebben zij een leerachterstand van tenminste drie jaar. Het praktijkonderwijs duurt vier jaar en biedt leerlingen een kleinschalig en structureel aanbod. Dit betekent dat leerlingen in een kleine setting les krijgen, vaak van een zelfde docent. Leerlingen zijn voornamelijk bezig met de praktijk en worden opgeleid voor de arbeidsmarkt. Het perspectief voor leerlingen binnen het praktijkonderwijs is uitstroom naar het ROC. Pouwer is in het schooljaar 2009/2010 begonnen met het aanbieden van EQUIP in de tweede klassen. Dit zijn tevens de klassen die hebben geparticipeerd in dit onderzoek.

Instrumenten

De Morele Oriëntatie Lijst

De Morele Oriëntatie Lijst (MOL) meet de morele oriëntatie bij kinderen/ jongeren in de leeftijd van 10 tot 16 jaar (Brugman, Rutten, Stams & Tavecchio, 2006). De lijst bevat 9 morele situaties met elk twee items. Deze zijn elk verbonden aan de dader en het slachtoffer. De respondent beoordeelt de consequenties per item op een 4-puntsschaal variërend van 'niet erg' tot 'heel erg'. Op deze manier kan gemeten worden in hoeverre de respondent zich identificeert met de dader en/ of het slachtoffer. Onderzoek doet blijken dat de MOL een betrouwbaar en valide instrument is (Stams et al., 2008). Uit de betrouwbaarheidsanalyse op de voormeting voor de schaal daderoriëntatie komt een Cronbach's alpha van .77 bij 9 items. Op de nameting komt dezelfde schaal op een Cronbach's alpha van .85. De schaal slachtofferoriëntatie heeft aanvankelijk op de voor- en nameting een Cronbach's alpha van resp. .18 en .76. Na verwijdering van 5 items (items: 2, 5, 7, 8 en 9) is de Cronbach's alpha op de voor- en nameting resp. .66 en .66.

Positieve Peer Culture Questionnaire

De Positieve Peer Culture Questionnaire is een vragenlijst die bij jongeren de beleving van de groeps cultuur beoogt te meten (Helmond, 2009). De lijst bestaat uit 30 items op een 6-punt

Likertschaal variërend van erg mee oneens tot erg mee eens. De items zijn voor een deel afgeleid uit bestaande vragenlijsten. Negen items komen uit de schaal 'sense of community' zoals gebruikt door Van der Velden (2009; Helmond, 2009). Twaalf items komen uit de schaal 'social support' van Zimet, Dahlem, Zimet en Farley (1988; Helmond, 2009). Twee items zijn afgeleid uit de 'positive peer culture' van Vorrath en Brendtro (1985; Helmond, 2009). De rest van de items is door Helmond (2009) zelf toegevoegd. De items zijn aangepast en opnieuw verdeeld over drie schalen: hulp en steun krijgen (12 items), hulp en steun geven (10 items) en veiligheid en vertrouwen (8 items). Voorbeelditems zijn: '*De groep geeft niet om mijn gevoelens.*' (hulp en steun krijgen). '*Anderen in de groep kunnen bij mij terecht om over hun problemen te praten.*' (hulp en steun geven). Uit de betrouwbaarheidsanalyse van de voormeting komt de schaal hulp en steun krijgen op een Cronbach's alpha van .70 en op de nameting .82. Voor de schaal hulp en steun geven is dit op basis van 9 items resp. .69 en .81. Vraag 29 is in verband met een drukfout op de vragenlijst slechts door een enkeling beantwoord en daarom verwijderd. Voor de schaal veiligheid en vertrouwen is aanvankelijk een Cronbach's alpha gevonden van .64 op de voormeting en .38 op de nameting. Na verwijdering van item 8 is de Cronbach's alpha resp. .62 en .54. Om de totale beleving van de groeps cultuur te meten zullen de schalen samengenomen worden.

Oorspronkelijk wordt de lijst alleen gebruikt bij de nameting. In dit geval is er echter sprake van bestaande groepen waardoor het mogelijk is om een verandering te meten in de beleving van de groeps cultuur. Daarom zal de lijst tevens gebruikt worden in de voormeting.

Observatielijsten programma integriteit

De programma integriteit is opgebouwd uit een viertal componenten (Helmond, 2009). De eerste component bestaat uit de aanbidding van het programma, waaronder de frequentie van de bijeenkomsten, het aantal bijeenkomsten dat is afgelast en de tijdsplanning van een bijeenkomst. De tweede component bevat de inhoud van een bijeenkomst. Iedere bijeenkomst heeft bepaalde criteria waar deze aan moet voldoen. De derde component heeft betrekking op de responsiviteit van de participanten. En tot slot de vierde component, welke betrekking heeft op de kwaliteit van de Equiper.

Voor de tussentijdse metingen is gebruik gemaakt van het Meetinstrument Programma Integriteit EQUIP (Helmond, 2009). Deze beperkt zicht tot de laatste drie componenten. Dit zijn tevens de componenten die in dit onderzoek meegenomen zullen worden. Het eerste component zal wegens praktische redenen buiten beschouwing gelaten worden.

Het meetinstrument bestaat uit een aantal observatielijsten voor de observator en zelfevaluatielijsten voor de trainer. De observatielijsten voor de observator bevat een set van drie lijsten en een formulier ter ondersteuning. De aspecten die hierin worden beoordeeld hebben allen betrekking op de kwaliteit van de inhoud en integriteit van de bijeenkomst. De eerste lijst heeft betrekking op de inhoud van een morele keuzebijeenkomst. Deze bevat een overzicht dat aansluit op de opbouw en inhoud van de bijeenkomst. Dit maakt dat de lijst te gebruiken is voor elke willekeurige morele keuzebijeenkomst. De lijst bestaat uit negentien vragen verdeeld over een aantal fasen. De introductie, fase 1: introduceren van de probleemsituatie, fase 2: het vormen van volwassen moraliteit, fase 3: de achterstand in morele ontwikkeling herstellen, fase 4: het bestendigen van een volwassen moraliteit, met tot slot de samenvatting. Hierin staan inhoudelijke criteria vermeld waaraan een bijeenkomst moet voldoen om te kunnen spreken van integriteit. De observator kruist aan of en welke criteria aanwezig zijn. Dit wordt gescoord met 1 (aanwezig) of 0 (niet aanwezig). Ook het tijdspad wordt hierin bijgehouden. Een voorbeelditem is: *'De Equiper probeert de positieve groepsbeslissingen en volwassen redenen om te zetten in een unanieme groepsbeslissing of een meerderheid groepsbeslissing'*. Deze lijst scoort op de betrouwbaarheidsanalyse een Cronbach's alpha van .90.

De tweede observatielijst heeft betrekking op de trainer en de wijze waarop hij of zij de bijeenkomst heeft uitgevoerd. Deze lijst bestaat uit zestien vragen op een 4-punt Likertschaal variërend van nooit/zelden tot meestal/vaak. De observator kruist hier het antwoord aan dat het meest van toepassing is op die bijeenkomst. Op enkele vragen zijn meerdere antwoordmogelijkheden mogelijk. Een voorbeelditem uit deze lijst is: *'De Equiper gaf constructieve kritiek.'* De Cronbach's alpha van deze lijst is .77.

De derde lijst heeft betrekking op de participanten, hun werkhouding en wijze van participeren tijdens de bijeenkomst. Deze bestaat uit twintig soortgelijke vragen op 3-, 4-, of 5-puntschaal bijvoorbeeld variërend van geen participanten tot alle participanten. Deze wordt op dezelfde wijze ingevuld als de lijst over de trainer. Een voorbeelditem is: *'Participanten gebruikten EQUIP taal Denkfouten.'* De Cronbach's alpha op deze lijst is: .65.

Het formulier geeft de ruimte om opmerkingen en notities te plaatsen met betrekking tot de bijeenkomst in zijn geheel. Deze dient puur ter ondersteuning bij het invullen van de overige drie. Deze lijst wordt verder niet gescoord.

De zelfevaluatielijsten voor de trainers bestaat uit exact dezelfde lijsten als die voor de observator exclusief het formulier. Het verschil met de lijsten voor de observatoren is dat de vragen in de zelfevaluatielijsten tekstueel gericht zijn aan de trainer. Deze lijsten zijn

vergeleken met de observatielijsten van de observatoren aan de hand van Cohen's Kappa. Daarnaast is de overeenstemming berekend in procenten (zie tabel 2).

Tabel 2: observatorbetrouwbaarheid van trainers en observatoren bij de morele bijeenkomsten.

Observatie	Cohens's Kappa	% overeenstemming
Trainer groep 1	.54	72 % (alle observatielijsten)
Trainer groep 3	.55	56 % (alleen inhoudelijke lijst)
Trainer groep 4	.64	71 % (alle observatielijsten)
Trainer groep 5	.52	62 % (alle observatielijsten)

Uit tabel 2 blijkt dat er redelijke overeenstemming is in de observaties van observatoren en de zelfobservaties van de trainers.

De interobservatorbetrouwbaarheid is vastgesteld aan de hand van twee observaties en op de zelfde wijze berekend (zie tabel 3).

Tabel 3: Interobservator betrouwbaarheid bij de morele keuzebijeenkomsten

Observatie	Cohen's Kappa	% overeenstemming
1 morele keuze bijeenkomst 25-03-2010	.79	84% (alle observatielijsten)
2 morele keuzebijeenkomst 06-04-2010	.90	90% (alleen inhoudelijke lijst)

Uit tabel 3 blijkt dat de Cohen's Kappa betrouwbaarheidsrelatie voldoende is. Dit wijst op een overeenstemming tussen de twee observatoren in het observeren van zowel de bijeenkomst, de Equiper als de participanten.

Procedure

Het gehele onderzoek bestaat uit een voor- en nameting met een tijdsinterval van elf weken en tussentijdse observaties. De voor- en nameting bevatten een set vragenlijsten die bij alle leerlingen zijn afgenomen. De MOL en de PPCQ zijn afgenomen in de gebruikelijke klassensituatie terwijl de leerlingen les hadden van hun eigen mentor/coach. De leerlingen

kregen ieder een boekje waarin de lijsten bij elkaar gebundeld waren. Daarbij kregen ze allen een blad waarop zij hun persoonlijke gegevens in konden vermelden. Per lijst werd een klassikale instructie gegeven waarna de leerlingen de lijst zelfstandig in konden vullen. Omdat de lijsten zeer tekstueel zijn en vele vragen bevatten is besloten om in eerste instantie enkel de MOL af te nemen. Het kost de leerlingen doorgaans namelijk veel tijd en energie om een tekst te lezen, goed te begrijpen en hierop te antwoorden. Bij het afnemen van alle lijsten in één keer bestaat het risico dat de leerlingen verveeld raken en de lijsten niet meer serieus invullen. De laatste lijst is enkele dagen later door de mentoren zelf in een zelfde situatie afgenomen. Tijdens de afname hadden leerlingen de mogelijkheid om vragen te stellen. In dat geval kregen zij individueel extra uitleg.

De tussentijdse metingen bestaan uit één observatie per trainer. Dat betekent dat er in totaal 5 observaties zijn gedaan bij morele keuzebijeenkomsten. Deze zijn uitgevoerd door twee observatoren. In overleg met de docent werd bepaald wanneer de observaties plaats zouden vinden. Tijdens de observatie zat de observator in de klas, buiten de groep en participeerde niet mee. Na de bijeenkomst was er ruimte om de observatie te bespreken en de trainer te voorzien van feedback. Vervolgens kreeg de trainer de zelfevaluatielijsten mee, met de opdracht om deze op dezelfde dag van de bijeenkomst in te vullen. Tot slot hebben er twee intervisiebijeenkomsten plaats gevonden waarbij de observatoren aanwezig waren. Hierbij kwamen de Equipers bijeen om van ervaringen en gedachten uit te wisselen. De observatoren legden ook hier hun bevindingen neer en gaven opnieuw feedback.

Plan van analyse

De programma-integriteit bij de bijeenkomsten voor de morele ontwikkeling zal uitgedrukt worden in procenten. De verandering in de morele oriëntatie en de beleving van de groeps cultuur in de loop van het EQUIP curriculum, bij de morele keuzebijeenkomsten zal onderzocht worden aan de hand van een paarsgewijze t-test. De relatie van programma integriteit met de eventuele verandering op zowel morele oriëntatie als de beleving van de groeps cultuur zal worden onderzocht aan de hand van een herhaalde meting analyse. De programma integriteit is hierin de onafhankelijke variabele met als afhankelijke variabele de morele oriëntatie of de groeps cultuur. Bij alle analyses zal gecontroleerd worden voor sekse, IQ en etniciteit.

Resultaten

De resultaten zullen hieronder per onderzoeksvraag behandeld worden.

1: Wat is de programma integriteit van het EQUIP Curriculum?

Hier werd verwacht dat deze tenminste 60% zou zijn. Om deze vraag te beantwoorden zijn per groep, per onderdeel de observaties geanalyseerd. Het aantal aanwezige of behandelde onderdelen is uitgedrukt in percentages aan de hand van de volgende berekening: (aantal onderdelen behandeld / totaal aantalonderdelen) * 100. De programma integriteit voor iedere groep op de verschillende onderdelen staat weergegeven in Tabel 4.

Tabel 4. De programma integriteit bij de morele keuzebijeenkomsten per groep in %

	Groep1	Groep 2	Groep 3	Groep 4	Groep 5	Gemiddeld
Inhoud van bijeenkomst	70 %	64 %	37 %	55 %	33 %	52 %
Equiper	70 %	78 %	63 %	68 %	79 %	72 %
Participanten	61 %	72 %	63 %	61 %	65 %	64 %
Gemiddeld	67 %	71 %	54 %	64 %	59 %	63 %

In Tabel 4. is te zien dat de programma integriteit het laagst is op de inhoud van de bijeenkomst en in feite wordt gecompenseerd door de integriteit van Equiper en participanten. Groep 1 en 2 scoren over het geheel het sterkst en groep 3 en 5 het zwakst. Groep 4 neemt een tussenpositie in. Met uitzondering van de inhoud verschillen de groepen weinig van elkaar. Gemiddeld genomen scoren Groep 1, 2 en 4 boven het criterium van 60%. Groep 3 en 5 scoren lager dan het criterium. Hiermee wordt de hypothese gedeeltelijk bevestigd.

2: Is er sprake van verandering in de morele oriëntatie in de loop van deelname aan het EQUIP curriculum?

De verwachting was dat de slachtofferoriëntatie zou toenemen en de daderoriëntatie zou afnemen. Aan de hand van een paarsgewijze t-test zijn de scores op de voor- en nameting met elkaar vergeleken. In eerste instantie is dit gedaan per groep (zie Tabel 5). Daar waar sprake is van een significante verandering wordt aan de hand van een + of – aangegeven in welke richting de verandering plaats vindt. Uit Tabel 5 blijkt dat er een significant verschil is gevonden op de daderoriëntatie voor de groepen 2 en 3. In groep 2 is de daderoriëntatie tegen de verwachting in toegenomen terwijl deze in groep 3 is afgenomen.

Door de analyses per groep uit te voeren wordt duidelijk dat er in de ene groep een ander proces plaats vindt dan in de andere groep. Dit is op zichzelf een interessant verschijnsel. De groepen zijn echter te klein om de scores betrouwbaar te kunnen interpreteren. Daarom zijn de

groepen samen genomen tot twee groepen: een met hoge en een met lage integriteit. Hierbij zijn de gemiddelde integriteitscores gehanteerd zoals weergegeven in Tabel 4 met 60% als criterium. Dat betekent dat groep 1, 2 en 4 in Tabel 4 tot de groep met hoge integriteit behoren en groep 3 en 5 tot de groep met lage integriteit. Opnieuw is de paarsgewijze t-toets toegepast. De resultaten hiervan staan weergegeven in Tabel 6. Hieruit blijkt een significante afname in de daderoriëntatie voor de groep met lage integriteit ($t = 2.14$, $df = 15$, $p < .05$) met ($M = .22$, $SD = .41$). De hypothese wordt hiermee gedeeltelijk bevestigd.

3: Is er sprake van verandering in de beleving van de groeps cultuur in de loop van het EQUIP curriculum?

Hierbij werd verwacht dat de beleving van de groeps cultuur ten positieve zou veranderen. Uit de analyse per groep blijkt een significante toename op de schaal hulp en steun geven voor groep 2 ($t = -3.86$, $df = 3$, $p < .05$) met ($M = -1.30$, $SD = .68$) (zie Tabel 5). In Tabel 6 is wederom een paarsgewijze t-test uitgevoerd voor de groep met lage en hoge integriteit. Daaruit blijkt een significante afname op de schaal hulp en steun krijgen voor zowel de groep met lage integriteit ($t = 2.14$, $df = 15$, $p < .05$) met ($M = .46$, $SD = .83$), hoge integriteit ($t = 2.57$, $df = 13$, $p < .05$) met ($M = .49$, $SD = .71$) als de groep in zijn geheel ($t = 3.32$, $df = 29$, $p < .00$) met ($M = .48$, $SD = .78$). Op de schaal hulp en steun geven komt een significante toename naar voren op de groep met hoge integriteit ($t = -3.35$, $df = 13$, $p < .00$) met ($M = -.61$, $SD = .68$) en de totale groep ($t = -3.02$, $df = 22$, $p < .05$) met ($M = -.40$, $SD = .63$).

Tabel 5. De verandering in morele oriëntatie en de beleving van de groeps cultuur per groep met de t-toets waarde, p-waarde en richting van verandering.

		Groep 1 (N=8)			Groep 2 (N=6)			Groep 3 (N=8)			Groep 4 (N=8)			Groep 5 (N=10)		
		<i>T</i>	<i>p</i>	v	<i>t</i>	<i>p</i>	v	<i>t</i>	<i>p</i>	v	<i>t</i>	<i>p</i>	v	<i>t</i>	<i>p</i>	v
Morele oriëntatie	Slachtoffer	-.64	.57		-.36	.74		.47	.67		-1.72	.16		.96	.36	
	Dader	.00	1.00		-3.72	.02*	+	2.57	.05*	-	.61	.58		.69	.51	
Groeps Cultuur	Hulp en steun krijgen	.64	.56		2.05	.11		1.02	.35		2.28	.11		1.91	.09	
	Hulp en steun geven	-2.27	.09		-3.86	.03*	+	-.19	.86		-1.11	.33		-1.53	.27	
	Veiligheid en vertrouwen	.38	.72		-.68	.55		-.31	.77		1.22	.31		.19	.86	
	Totale groeps cultuur	-1.13	.32		-1.78	.17		-.51	.63		-.85	.46		.06	.96	

* $p < .05$

Tabel 6. De verandering in de morele oriëntatie en de beleving van de groeps cultuur voor de groepen met hoge en lage programma integriteit met de t-toets waarde, p-waarde en richting van verandering.

		Hoog			Laag			Totaal		
		t	p	v	t	p	v	t	p	v
Morele oriëntatie	Slachtoffer	-1.52	.15		1.09	.29		.99	.33	
	Dader	-.56	.58		2.14	.05*	-	.18	.86	
Groeps cultuur	Hulp en steun krijgen	2.57	.02*	-	2.14	.05*	-	3.32	.00**	-
	Hulp en steun geven	-3.35	.01*	+	-.50	.60		-3.02	.01*	+
	Veiligheid en vertrouwen	-.11	.92		-.19	.85		-.21	.84	
	Totale groeps cultuur	-2.12	.06		-.37	.72		-2.00	.06	

* $p < .05$

** $p < .01$

4: Is er een relatie tussen de mate van programma integriteit en de verandering in de morele oriëntatie?

Hier werd een relatie verwacht tussen de integriteit en morele oriëntatie. Deze zou zich positiever ontwikkelen in de groep met hoge integriteit. Aan de hand van een herhaalde meting analyse is onderzocht of de gevonden veranderingen ook daadwerkelijk gerelateerd zijn aan de mate van integriteit. De resultaten staan weergegeven in Tabel 7. Zowel de relatie tussen de mate van integriteit en slachtofferoriëntatie ($F(1, 28) = .18, p = .68$) als daderoriëntatie ($F(1, 28) = .04, p = .85$) is niet significant bevonden. De hypothese wordt hiermee verworpen.

5: Is er een relatie tussen de mate van programma integriteit en de beleving van de groeps cultuur?

Ook hier werd een relatie verwacht. De beleving van de groeps cultuur zou beter vooruitgaan in de groep met hoge integriteit. Opnieuw is de herhaalde metinganalyse uitgevoerd. Voor de relatie tussen integriteit en de schaal hulp en steun krijgen wordt geen significant verband gevonden ($F(1, 28) = .01, p = .94$). Hetzelfde geldt voor de relatie tussen integriteit en de schaal hulp en steun geven ($F(1, 21) = .89, p = .36$), de relatie tussen integriteit en de schaal veiligheid en vertrouwen ($F(1, 20) = .78, p = .39$) en de relatie tussen integriteit en de totale beleving van de groeps cultuur ($F(1, 20) = 1.17, p = .29$). De uitgebreide resultaten staan weergegeven in Tabel 7. Wederom wordt de hypothese verworpen.

Tabel 7. Resultaten voor de relatie tussen programma integriteit met de morele oriëntatie en de beleving van de groepscultuur

	Totale steekproef								F(df)	p
	Voormeting				Nameting					
	Lage integriteit		Hoge integriteit		Lage integriteit		Hoge integriteit			
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD		
Integriteit * dader	1.89	.74	2.14	.58	1.79	.70	2.07	.63	(1, 28) 8.55	.85
Integriteit * slachtoffer	3.10	.65	3.13	.46	3.02	.72	3.17	.56	(1, 28) .18	.68
Integriteit * hulp en steun krijgen	3.88	.61	4.00	.78	3.41	.57	3.52	.52	(1, 28) .01	.94
Integriteit * hulp en steun geven	4.41	.60	4.01	.60	4.63	.66	4.49	.83	(1, 21) .89	.36
Integriteit * veiligheid en vertrouwen	4.40	.41	3.99	.90	4.22	.611	4.12	.92	(1, 20) .78	.39
Integriteit * totale groepscultuur	4.42	.34	4.00	.66	4.47	.46	4.31	.79	(1, 20) 1.17	.29

Tot slot is voor alle analyses gecontroleerd op sekse, IQ en etniciteit, door de variabelen toe te voegen als covariaat in de herhaalde metinganalyse. Voor de relatie tussen de integriteit en de morele daderoriëntatie is een significant effect gevonden voor etniciteit ($F(1, 25) = 8.55, p < .05$). Vervolgens is etniciteit als ‘between-subjects’ factor opgenomen om de invloed in de groepen waar te nemen. Hieruit bleek dat de autochtone leerlingen zowel in de groep met lage integriteit als hoge integriteit een daling lieten zien op de daderoriëntatie. Allochtone leerlingen in de groep met lage integriteit lieten eveneens een daling zien, in tegenstelling tot de allochtone leerlingen in de groep met hoge integriteit. Zij lieten hier een toename zien. Voor sekse en IQ is geen effect gevonden.

Samenvatting resultaten

De programma integriteit verschilt per groep. De scores op de verschillende onderdelen van programma integriteit compenseren elkaar tenminste ten dele, waardoor de gemiddelden van de totale programma integriteit elkaar weinig ontlopen.

Op de morele oriëntatie werd voor de groep met lage integriteit een significante afname gevonden in de daderoriëntatie. Deze verandering werd verwacht, echter met name voor de groep met hoge integriteit. Voor deze laatste groep is geen significant verschil gevonden. Voor de daderoriëntatie is een significant effect gevonden van etniciteit. De allochtone leerlingen in de groep met hoge integriteit lieten een toename zien in de daderoriëntatie in tegenstelling tot de autochtone leerlingen, die een afname lieten zien. In de groep met lage integriteit lieten zowel autochtone als allochtone leerlingen een afname zien. Op de slachtofferoriëntatie werd een toename verwacht. Hier is echter geen enkele verandering waargenomen.

Wat de beleving van de groeps cultuur betreft, blijkt een significante afname op de schaal hulp en steun krijgen voor zowel de groep met lage als hoge integriteit. Ook voor de totale groep wordt hier een significante afname gevonden. Dit is tegengesteld aan de verwachting. Op de schaal hulp en steun geven wordt een significante toename gevonden voor de groep met hoge integriteit en de totale groep. Voor de schaal veiligheid en vertrouwen wordt geen enkele verandering waargenomen. De hypothese wordt hiermee slechts voor een klein deel bevestigd. Tenslotte wordt geen significante relatie gevonden tussen de verandering in morele oriëntatie en programma integriteit. Voor de relatie tussen verandering in de beleving van de groeps cultuur en integriteit wordt wederom geen effect gevonden. Hiermee worden de laatste hypothesen verworpen.

Discussie

In deze pilot-studie is onderzoek gedaan naar de integriteit van EQUIP binnen het praktijkonderwijs. Er is gekeken naar de programma integriteit, de ontwikkeling van morele oriëntatie en de ontwikkeling van de beleving van de groeps cultuur. Tot slot is gekeken naar de relatie van de integriteit met de ontwikkeling op beide gebieden. Dit is gedaan aan de hand van een voor- en nameting en tussentijdse observaties. Er worden geringe, maar geen bevredigende effecten gevonden.

Voor de programma integriteit van EQUIP werd verwacht dat deze tenminste 60% zou zijn. Ondanks dat niet alle groepen hieraan hebben voldaan, lijkt de integriteit hier redelijk. In de resultaten zijn slechts drie componenten die betrekking hebben op de integriteit meegenomen. Wegens een gebrek aan cijfers is de aanbieding van of blootstelling aan EQUIP buiten beschouwing gelaten. Hier is desondanks wel wat over te zeggen.

Er was op POUWER sprake van veelvuldig uitval van EQUIP bijeenkomsten. Het was de bedoeling dat de groepen tweemaal per week een bijeenkomst zouden hebben. De ervaring heeft geleerd dat dit bij lange na niet altijd gebeurde. In verband met vakanties, roosterwijzigingen, uitjes, vergaderdagen en diverse activiteiten was er veel lesuitval. Ook kwam het voor dat één bijeenkomst werd verdeeld over twee lessen of dat een bijeenkomst werd herhaald. Dit gebeurde wanneer de stof te moeilijk of te veel bleek. De bijeenkomsten zijn wel allemaal volgens het schema doorlopen en er zijn geen bijeenkomsten overgeslagen. Het gevolg is echter dat er grote gaten vielen in de aanbieding van het curriculum. Dit is een belangrijk onderdeel van de integriteit. Daarnaast heeft POUWER gekozen voor de hulpverleningsversie van EQUIP. Hier horen tevens de wederzijdse hulpbijeenkomsten bij. Deze zijn echter niet uitgevoerd. Hierbij kan men zich afvragen in hoeverre er in dit geval nog sprake is van EQUIP. Wanneer men zoveel afwijkt van de voorgeschreven methode, is het ontbreken van een positief effect te verwachten.

Wat de morele oriëntatie betreft werd een afname in daderoriëntatie en toename in slachtofferoriëntatie verwacht. Voor de daderoriëntatie wordt slechts een afname gevonden voor de groep met lage integriteit. Uit de trendlijn blijkt dat de groep met lage integriteit op beide momenten lager scoort op de daderoriëntatie dan de groep met hoge integriteit. Bij beide groepen neemt deze af echter maar bij één groep significant. Dit resultaat is op verschillende manieren te interpreteren. Enerzijds is dit gezien de afname een positief resultaat. Anderzijds staat hier tevens een afname voor de slachtofferoriëntatie tegenover, wat

het resultaat wellicht eerder negatief maakt. De doelstellingen en de opbouw van het EQUIP curriculum doen verwachten dat de slachtofferoriëntatie versterkt wordt. Uit literatuur blijkt echter dat zowel een dader- als een slachtofferoriëntatie van belang zijn en het resultaat erg afhankelijk is van de interpretatie (Stams et al., 2008). Zo zou een stijging van daderoriëntatie kunnen betekenen dat een jongere inziet dat de dader zichzelf beschadigt, wat er toe zou kunnen leiden dat een jongere om die reden negatief gedrag achterwege laat. Verder is een significant effect gevonden van etniciteit. Dit is in tegenstelling tot onderzoek van Van der Velden (2009) waarin zij geen effect vond van etniciteit op moreel oordelen. Het gevonden verschil in het huidig onderzoek is echter discutabel gezien de scheve verdeling van allochtoon vs. autochtoon binnen de groepen. Volgens Rest (1997; Stams et al., 2008) liggen er vier processen aan moreel gedrag ten grondslag. De morele gevoeligheid (het zien van een probleem), moreel oordeel (erover nadenken), morele motivatie (de behoefte tot moreel gedrag) en het moreel gedrag zelf. Eén proces op zichzelf kan het moreel gedrag niet voorspellen. Het is een geheel van vier processen die allen in acht genomen moeten worden. Dit is mogelijk een verklaring voor het ontbreken van een effect op de morele ontwikkeling in onderzoek. Er wordt steeds ingezoomd op één onderdeel terwijl moreel gedrag stoelt op verschillende onderdelen die allen deel uitmaken van een proces.

Voor de beleving van de groeps cultuur werd verwacht dat deze een positieve vooruitgang zou maken. Opvallend is dat de beleving daalt op de schaal hulp en steun krijgen, maar toeneemt voor hulp en steun geven. Het lijkt erop dat de leerlingen ervaren dat ze zich zelf harder zijn gaan inzetten voor anderen maar dezelfde hoeveelheid of minder steun ontvangen. Uit de trendlijn blijkt dat zowel bij de groep met hoge als lage integriteit de beleving van groeps cultuur daalt. Echter voor de groep met hoge integriteit daalt deze aanzienlijk minder snel. Dit kan er op wijzen dat een betere integriteit niet zo zeer leidt tot vooruitgang, maar in ieder geval de achteruitgang vertraagt vergeleken met de groep met lage integriteit waar deze achteruitgang sterker is.

Tot slot werd een relatie verwacht tussen integriteit en morele oriëntatie en beleving van groeps cultuur. Hier is geen enkel verband gevonden. Dit heeft wellicht te maken met de geringe veranderingen die waargenomen zijn voor de morele oriëntatie en beleving van groeps cultuur.

Op basis van de resultaten in deze pilot-studie zou geconcludeerd kunnen worden dat het volgen van het EQUIP curriculum nauwelijks bijdraagt aan verbetering van de morele oriëntatie of de beleving van groepscultuur. Van een relatie tussen integriteit en verandering op beide gebieden lijkt tevens geen sprake. De gegevens moeten echter met grote zorgvuldigheid geïnterpreteerd worden.

De leerlingen op POUWER vormen een bijzondere doelgroep. De doelgroep is multicultureel, heeft vaak een 'multiproblem' achtergrond en functioneert op laag tot zwakbegaafd niveau.

Uit onderzoek van Van der Velden (2009) blijkt dat de gevonden effecten van EQUIP voor het onderwijs alleen gelden voor leerlingen met een Nederlandse achtergrond. Zij vond verschillen tussen deze leerlingen en leerlingen met een etnische achtergrond en heeft daarom voor beide groepen een aparte analyse uitgevoerd. Hieruit bleek dat de leerlingen met een Nederlandse achtergrond in de experimentele groep op de nameting een negatievere houding hadden aangenomen jegens antisociaal gedrag en een afname lieten zien in de cognitieve distorties. De leerlingen in de controlegroep lieten daarentegen een meer positieve houding zien jegens antisociaal gedrag op de nameting en een toename van cognitieve distorties. De leerlingen met een etnische achtergrond lieten in zowel de experimentele als de controlegroep een meer negatieve houding zien jegens antisociaal gedrag. De mate van cognitieve distorties bleef echter in beide groepen stabiel. EQUIP lijkt niet te differentiëren voor de etnische groepen en daarom ongeschikt voor een multiculturele doelgroep.

Leerlingen met een 'multiproblem' achtergrond komen uit gezinnen waarbij de problematiek meervoudig, complex, wisselend en chronisch is (Jakobs, 1999). Deze jongeren en hun families blijken vaak veelvuldig contact te hebben gehad met al dan niet justitiële hulpverleningsinstellingen (Jakobs, 1999). Daarbij valt te denken aan reguliere jeugdhulpverlening, maatschappelijke dienstverlening en inspanningen van de Raad voor de kindbescherming en de gezinsvoogdij-instellingen. Dit soort leerlingen is ook te vinden in het praktijkonderwijs. Het is de vraag of een interventie als EQUIP voldoende intensief is om het gedrag van deze jongeren te doen veranderen.

EQUIP is oorspronkelijk ontwikkeld voor jongeren met een normale intelligentie, een IQ van >80. De leerlingen op POUWER functioneren hier allemaal onder. Daarnaast is het EQUIP-curriculum heel talig, wat voor leerlingen in het praktijkonderwijs een struikelblok kan vormen. Dit zelfde is ook van toepassing op de gebruikte vragenlijsten. Met name de klimaatlijst is zeer tekstueel. Moeilijke begrippen en dubbele ontkenningen zijn bijvoorbeeld voor deze doelgroep erg lastig. Voor allochtone leerlingen zou dit probleem nog meer aan de

orde kunnen zijn, aangezien zij vaak twee- of meertalig worden opgevoed en de Nederlandse taal niet altijd evengoed beheersen.

De multiculturaliteit, 'multiproblem' achtergrond en de lage intelligentie van de doelgroep lijken contra-indicaties voor het gebruik van EQUIP. EQUIP is daarom wellicht niet de juiste methode voor deze school. Dit geldt des te meer als de methode zo weinig systematisch wordt uitgevoerd als tijdens deze studie het geval was. Op grond van bovenstaande kenmerken zou verwacht mogen worden dat een interventiemethode als EQUIP aangepast wordt op de doelgroep. Voor leerlingen op Pouwer zou dit betekenen dat er systematisch gewerkt zou moeten worden op vaste tijden met veel herhaling. Er moet meer nadruk gelegd worden op het oefenen van vaardigheden en het toepassen hiervan in verscheidene situaties. Daarbij zou het programma cultuur breed over de hele school geïntroduceerd moeten worden.

Het onderzoek heeft een aantal beperkingen. Allereerst is de steekproef te klein. Meer klassen en/ of scholen zijn nodig om tot betrouwbare en generaliseerbare resultaten te komen. Een controlegroep is noodzakelijk om van effecten te kunnen spreken en causale verbanden te leggen. Een tweede beperking heeft betrekking op het aantal observaties. Om van een proces of ontwikkeling te spreken met betrekking tot de integriteit is het belangrijk om meerdere observaties te hebben. Een andere beperking heeft betrekking op het tijdspad waarbinnen dit onderzoek is uitgevoerd. De voor- en nameting zijn in elf weken tijd afgenomen. EQUIP draagt bij aan een ontwikkeling die complex is en daarom veel tijd nodig heeft. De morele ontwikkeling is een proces van jaren. Elf weken is wellicht te kort om überhaupt een verandering te bewerkstelligen, ook als wordt gekozen voor een meer sensitief instrument dat meer attitude achtige kenmerken meet. Tot slot is een deel van de programma integriteit, de aanbidding van het curriculum, in het huidig onderzoek buiten beschouwing gelaten. Wanneer de integriteit in zijn geheel genomen zou zijn, zouden de resultaten wellicht anders zijn. De verschillen tussen de groepen zouden bijvoorbeeld groter kunnen zijn.

Om beter inzicht te verkrijgen in de programma integriteit en de effecten van EQUIP in het onderwijs is het in eerste instantie van belang een grotere en bredere steekproef te hebben. Het huidig onderzoek is uitgevoerd op een praktijkschool. Mogelijk zijn er verschillen in de uitvoering en effecten van EQUIP tussen het regulier en het speciaal onderwijs. Het kan interessant zijn verschillende typen onderwijs met elkaar te vergelijken. Door middel van longitudinaal onderzoek zouden verschillende groepen leerlingen gevolgd kunnen worden waardoor het gehele ontwikkelingsproces waargenomen en de effecten op latere leeftijd

gemeten kunnen worden. Met name op het gebied van morele ontwikkeling zou dit een pré zijn. Uit onderzoek blijkt dat een laag stadium in het moreel oordelen niet automatisch tot antisociaal gedrag leidt, tenzij het samengaat met een hoge mate van cognitieve distorties (Van der Velden, 2009). Dit zou betekenen dat het zinvoller is om het gehele proces te bekijken met daarin tevens omgaan met woedebijeenkomsten en zelfs de sociale vaardigheden. In het geval van een wisselwerking zou het kunnen betekenen dat wanneer een jongere bijvoorbeeld over meer sociale vaardigheden bezit, hij of zij ook minder denkfouten maakt. In de procedure worden de trainers voorzien van feedback. In hoeverre dit van invloed is en de integriteit bevordert is echter niet duidelijk. Aan de hand van meerdere observaties, voor en na feedback, is het mogelijk om ook deze factoren nader te bekijken.

Tot slot een opmerking met betrekking tot de beleving van de groepscultuur. In het huidige onderzoek heeft de groepscultuur betrekking op de klas van een leerling. Cultuur zou echter veel breder getrokken kunnen en wellicht ook moeten worden. EQUIP gebruikt onder andere taal als middel om een cultuuromslag te bereiken. Wanneer dit ook toegepast zou worden door bijvoorbeeld het ondersteunend personeel, de conciërges en misschien zelfs de ouders, zou dit wellicht een groter effect hebben en zorgen voor meer eenheid. In vervolgonderzoek zou gericht kunnen worden op dergelijke vragen.

Literatuur

- Barriga, A. Q., Morrison, E. M., Liau, A. K., & Gibbs, J. C. (2001). Moral cognition: Explaining the gender difference in antisocial behavior. *Merrill-Palmer Quarterly*, 47, 532-562.
- Berk, L. E. (2003). *Child development*. Boston: Allyn & Bacon.
- Brendtro, L. K., Mitchell, M. L., & McCall, H. (2007). Positive Peer Culture: antidote to "peer deviance training". *Reclaiming Children and Youth*, 15, 200-206.
- Brugman, D. (2008). *De rol van moreel besef in de ontwikkeling, preventie en behandeling van antisociaal gedrag*. Universiteit Utrecht: Utrecht.
- Brugman, D., Rutten, E. A., Stams, G. J. J. M., & Tavecchio, L. W. C. (2006). *Manual of the Moral Orientation Measure (MOM)*. Utrecht: Utrecht University.
- Carr, A. (2006). *The handbook of child and adolescent clinical psychology; A contextual approach*. London: Routledge.
- Coie, J. D., & Dodge, K. A. (1998). Aggression and antisocial behavior. In W. Damon, & N. Eisenberg (Eds.), *Handbook of child psychology, 5th ed.: Vol 3. Social, emotional and personality development*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons Inc.

- Dodge, K. A., Dishion, T. J., & Lansford, J. E. (2006). Deviant peer influences in intervention and public policy for youth. *Child Development, 20*, 3-19.
- Durlak, J. A., & DuPre, E. P. (2008). Implementation matters: A review of research on the influence of implementation on program outcomes and the factors affecting implementation. *American Journal of Community Psychology, 41*, 327-350.
- Ferguson, T.J., Brugman, D., Eyre, H.L., & White, J. (2007). Shame and guilt as morally warranted experiences. In Brugman, D. (2008). *De rol van moreel besef in de ontwikkeling, preventie en behandeling van antisociaal gedrag*. Universiteit van Utrecht: Utrecht.
- Gibbs, J. C., Basinger, K. S., Grime, R. L., & Snary, J. R. (2007). Moral judgment development across cultures: Revisiting Kohlberg's universality claims. *Developmental Review, 27*, 443-500.
- Gibbs, J. C., Potter, G. B., & Goldstein, A. P. (1995). *The EQUIP Program. Teaching youth to think and act responsibly through a peer-helping approach*. Champaign, Illinois: Research Press.
- Han, S. S., & Weiss, B. (2005). Sustainability of teacher implementation of school-based mental health programs. *Journal of Abnormal Child Psychology, 33*, 665-679.
- Helmond, P. E. (2009). *Meetinstrument Programma Integriteit EQUIP*. Document Interne Status: Universiteit Utrecht, Ontwikkelingspsychologie.
- Helmond, P. E. (2009). *Positive Peer Culture Questionnaire*. Document Interne Status: Universiteit Utrecht, Ontwikkelingspsychologie.
- Helsen, M. J. E. (2001). *Separatie-individuele en psychosociale problemen in de adolescentie*. Universiteit utrecht: Utrecht.
- Hoffman, M. L. (1991). Empathy, social cognition & moral action. In Stams, G. J. J. M., Dekovic, M., Brugman, D., Rutten, E. A., Van den Wittenboer, G. L. H., Tavecchio, L. W. C., Hendriks, J., & Schijndel, M. (2008). The relationship of punishment-and victim-based moral orientation to prosocial, externalizing, and normtrespassing behaviour in delinquent and non-delinquent adolescents: a validation study of the Moral Orientation Measure. *Journal of Experimental Criminology, 4*, 41-60.
- Jakobs, J. (1999). *Criminaliteitspreventie in gezinnen met jonge kinderen*. Bureau Beke: Arnhem.
- Kohlberg, L. (1986). The philosophy of moral development. In W. Damon, & N. Eisenberg (Eds.), *Handbook of child psychology, 5th ed.: Vol 3. Social, emotional and personality development*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons Inc.

- Landenberger, N. A., & Lipsey, M. W. (2005). The positive effects of cognitive-behavioral programs for offenders: A meta-analysis of factors associated with effective treatment. *Journal of Experimental Criminology, 1*, 451-476.
- Leeman, L. W., Gibbs, J. C., & Fuller, D. (1993). Evaluation of a multi-component group treatment program for delinquents. *Aggressive Behavior, 19*, 281-292.
- Lyman, R. D., Prentice-Dunn, S., Wilson, D. R., & Taylor, G. E. (1989). Issues in residential and inpatient treatment. In Nas, C. N. (2005). *Equipping delinquent male adolescents to think pro-socially*. Universiteit Utrecht: Utrecht.
- Nas, C. N. (2005). *Equipping delinquent male adolescents to think pro-socially*. Utrecht: Universiteit Utrecht, Faculteit Sociale Wetenschappen.
- Rest, J. (1979). Developing in judging moral issues. In Stams, G. J. J. M., Dekovic, M., Brugman, D., Rutten, E. A., Van den Wittenboer, G. L. H., Tavecchio, L. W. C., Hendriks, J., & Schijndel, M. (2008). The relationship of punishment-and victim-based moral orientation to prosocial, externalizing, and normtrespassing behaviour in delinquent and non-delinquent adolescents: a validation study of the Moral Orientation Measure. *Journal of Experimental Criminology, 4*, 41-60.
- Stams, G. J. J. M., Dekovic, M., Brugman, D., Rutten, E. A., Van den Wittenboer, G. L. H., Tavecchio, L. W. C., Hendriks, J., & Schijndel, M. (2008). The relationship of punishment-and victim-based moral orientation to prosocial, externalizing, and normtrespassing behaviour in delinquent and non-delinquent adolescents: a validation study of the Moral Orientation Measure. *Journal of Experimental Criminology, 4*, 41-60.
- Velden, F., van der. (2009). *EQUIPping high school students; Effects of a universal prevention program of antisocial behavior*. Utrecht: Universiteit Utrecht, Faculteit Sociale Wetenschappen.
- Vollebergh, W., Dorsselaer, S. van, Monshouwer, K., Verdurmen, J., Ende, J. van der, & Bogt, T. ter. (2006). Mental health problems in early adolescents in the Netherlands. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology, 41*, 156-163.
- Vorrath, H. H., & Brendtro, L. K. (1985). *Positive Peer Culture* (2 ed.). Hawthorne, NY: Aldine.